

**UNIVERSITATEA „LUCIAN BLAGA” DIN SIBIU
DEPARTAMENTUL DE ISTORIE, PATRIMONIU ȘI
TEOLOGIE PROTESTANTĂ**

**Dinamica toleranței.
O evaluare a conceptului din
perspectivă istorică și sistematică**

(rezumatul tezei de doctorat)

Conducător științific:

Prof. Univ. Dr. Stefan Tbler

Doctorand:

Emanuil Dinu Burzo

Sibiu 2014

Cuprins

Introducere	8
Premise.....	8
Prezentarea sumară a tezei.....	9
Particularitățile acestui studiu.....	11
Mulțumiri.....	12

PARTEA I

CHESTIUNI PRELIMINARE

Capitolul 1

Cadrul definițional și încadrarea întrebării de cercetare	16
1. Introducere.....	16
2. Factori definiționali.....	17
2.1. Manifestarea alterității.....	18
2.2. Atributul puterii.....	19
2.3. Păstrarea propriei identități/ opinii.....	19
2.4. Un cadru normativ.....	20
3. Posibilități de defnire.....	22
3.1. Defnire prin contrast, antiteză, disociere.....	22
3.1.1. Toleranță și constrângere.....	22
3.1.2. Toleranță și interferență.....	23
3.1.3. Toleranță și persecuție.....	25
3.1.4. Toleranță și violență.....	26
3.2. Defnire prin asociere conceptuală.....	27
3.2.1. Toleranță și libertate.....	27
3.2.2. Toleranță și autonomie.....	29
3.2.3. Toleranță și pluralism.....	30
4. Regimurile toleranței.....	31

4.1.	Imperiile multinaționale.....	31
4.2.	Societatea internațională.....	32
4.3.	Consociațiile.....	33
4.4.	Statele naționale.....	34
4.5.	Societățile imigrante.....	35
5.	Societatea globală – regimul emergent al toleranței.....	35
6.	Încadrarea întrebării de cercetare.....	36

Capitolul 2

Încadrarea conceptului în cercetarea modernă.....	38
1. Introducere.....	38
2. Susan Mendus.....	39
2.1. Definiția toleranței.....	41
2.2. Premisele toleranței.....	41
2.2.1. Toleranța ca cerință a prudenței.....	41
2.2.2. Toleranța ca cerință a raționalității.....	42
2.2.3. Toleranța ca cerință a moralității.....	43
2.3. Limitele toleranței.....	44
2.4. Toleranța și religia/ credința.....	45
3. D.A. Carson.....	49
3.1. <i>The Gagging of God. Christianity Confronts Pluralism</i>	50
3.2. <i>Becoming Conversant with the Emerging Church. Understanding a Movement and Its Implications</i>	52
3.3. <i>Christ and Culture Revisited</i>	54
3.4. Interludiu.....	56
3.5. <i>The Intolerance of Tolerance</i>	57
4. Zeul Toleranței.....	72
5. Concluzii.....	80

PARTEA A II-A

URMĂRIREA ȘI ANALIZAREA EVOLUȚIEI ISTORICE A TOLERANȚEI

Capitolul 3

O (pre)istorie a toleranței. Antichitatea și Evul Mediu.....	85
1. Introducere.....	85
2. Problema abordării istorice.....	86
3. Toleranța în antichitatea greco-romană.....	88
3.1. Toleranța romană.....	88
3.2. Dimensiunea mai rigidă a epocii.....	90
3.2.1. Martirajul lui Socrate.....	91
3.2.2. Persecutarea creștinilor.....	93
3.2.2.1. Trăsăturile de bază ale persecuției.....	94
3.2.2.1.1. Răspândirea fenomenului.....	94
3.2.2.1.2. Intensitatea persecuției.....	96
3.2.2.2. Motivele persecuției.....	97
3.2.2.2.1. Cauza politică.....	97
3.2.2.2.2. Cauza religioasă.....	98
3.2.2.2.3. Cauza socială.....	99
3.2.2.2.4. Cauza economică.....	99
3.3. Discursuri ale toleranței: Tertulian.....	101
3.3.1. Sensul termenului <i>toleranță</i>	102
3.3.2. Pledoarie împotriva persecuției.....	103
3.3.3. Poziția vizavi de idolatrie.....	106
4. Toleranța în antichitatea târzie. Perioada de legalitate a creștinismului..	110
4.1. Imaginea de ansamblu.....	110
4.2. Sf. Augustin prin prisma lui Forst.....	113
4.3. Sf. Augustin și atitudinea în fața coerciției.....	120
4.3.1. Împotriva coerciției.....	121
4.3.2. Susținerea coerciției.....	123
5. Ideea de toleranță în perioada medievală.....	127
5.1. Descrierea acestei perioade.....	127
5.2. Poziția față de erezie.....	130
5.3. Pierre Abelard.....	132
5.3.1. <i>Historia calamitatum</i>	133
5.3.2. <i>Dialog între un filosof, un iudeu și un creștin</i>	135

6. Concluzii.....	138
-------------------	-----

Capitolul 4

Toleranța de la începutul perioadei moderne până astăzi.....	142
1. Introducere.....	142
2. Privire de ansamblu.....	143
2.1. Două căi de schimbare.....	144
2.2. Perspective de interpretare.....	145
2.3. Un tablou general.....	146
3. Thomas More.....	149
4. Sebastian Castellio.....	154
4.1. <i>De Haere</i>	155
4.2. <i>Contra libellum Calvinii</i>	157
4.3. Mici concluzii.....	160
5. John Locke.....	163
5.1. Cadrul gândirii lui Locke.....	163
5.2. Argumente pentru toleranță.....	165
5.2.1. Toleranța ca semn distinctiv al adevăratei biserici.....	166
5.2.2. Distincția între jurisdicții.....	166
5.2.3. Sfera acoperitoare și responsabilitățile pentru toleranță.....	168
5.2.4. Limitele toleranței.....	173
5.3. O abordare evaluativă a concepției lui Locke.....	176
6. Postmodernitatea.....	184
7. Concluzii.....	188

PARTEA A III-A

PERSPECTIVA TEOLOGICĂ ASUPRA TOLERANȚEI

Capitolul 5

Repere teologice în discuția despre toleranță.....	192
1. Introducere.....	192
2. Relația creștinism – cultură.....	195

3. Aspectul soteriologic al toleranței.....	197
3.1. Exclusivismul și toleranța.....	198
3.2. Inclusivismul și toleranța.....	205
3.3. Pluralismul și toleranța.....	211
3.4. O privire rezumativă/ concludivă a toleranței în compania perspectivelor soteriologice.....	219
4. Aspectul epistemologic al toleranței. Adevăr și toleranță.....	221
5. Linii călăuzitoare de abordare a toleranței – reflecții teologice finale....	229
6. Concluzii.....	233
Concluzii finale	234
Înțelegerea de ansamblu a ideii de toleranță.....	234
Toleranța în istorie.....	234
Relația toleranță – teologie.....	235
Perimetrul teologic al discuției despre toleranță.....	236
Implicații practice pentru biserică.....	237
Bibliografie	238

Rezumatul tezei

Cuvinte cheie

Toleranță, intoleranță, identitate, alteritate, persecuție, coerciție, adevăr, mântuire, Hristos, Tertulian, Sf. Augustin, Pierre Abelard, Thomas More, Sebastian Castello, John Locke, postmodernism, biserică, societate, cultură.

Premise

Într-o vreme în care accesul la informație pe calea tehnologiei moderne, împreună cu pașii hotărâți spre globalizare a societății de azi, au făcut ca pluralismul să devină o trăsătură de bază a realității prezente, conceptul de toleranță se impune aproape de la sine ca subiect de discuție atât în cercetarea teologică, cât și în planul slujirii ecleziastice. Dacă în secolele trecute distanța dintre religiile lumii era bine păzită de delimitări geografice și militare, astăzi lucrurile au cunoscut schimbări radicale. Prin explozia informațională de azi, care a transformat lumea într-un adevărat *sat global*, tradițiile religioase ale unor triburi care, până nu demult, erau cvasinecunoscute publicului larg, au ajuns parte integrantă a meniului cultural oferit omului, în fiecare zi, direct în intimitatea casei sale, pe micul ecran sau monitor. Diversitatea culturală și religioasă conturează, așadar, cadrul în care biserica creștină își desfășoară misiunea. Un element de bază al acestui paletar religios ce stă ca fundal pentru viața bisericii, este însăși toleranța. Acest concept, privit atât cu suspiciune, cât și cu entuziasm, de către oameni ai bisericii, este de o importanță crucială nu doar în zona dialogului ecumenic sau interreligios, ci și pentru sfera misiunii încredințate bisericii de către Mântuitorul, prin cuvintele descriptive adresate ucenicilor: „voi sunteți sarea pământului” și „voi sunteți lumina lumii.”¹ Biserica a avut nevoie de multe secole de existență tumultuoasă pentru a înțelege că misiunea ei de a fi

¹ Matei 5: 13a, 14a.

„lumină” pentru lume și „sare” pentru societate nu este incompatibilă cu toleranța. Pe de altă parte, recunoașterea nevoii de toleranță pentru menținerea normalității într-o societate pluralistă, pune în tensiune dorința bisericii de a fi relevantă și de a se conecta cu omul (post)modern, cu nevoia evidentă de a-și menține identitatea neștirbită. Această frământare în jurul toleranței are ca factor contributiv auxiliar (însă nu de neglijat) și vocea, sau, mai degrabă vocile unor minorități de factură morală care își cer drepturile de liberă manifestare, imputând acuzator bisericii rigiditatea, lipsa de deschidere și intoleranța care au cauzat adesea marginalizarea, cenzurarea sau chiar stigmatizarea tendințelor nonconformiste. Aceste observații cu caracter general au constituit impulsul inițial care a inspirat cercetarea de față.

Teza aceasta își propune să urmărească liniile principale de argumentare teologică din jurul conceptului de toleranță. Dacă astăzi toleranța este mai degrabă un concept studiat în sfera cercetărilor filosofice, politice, sociale și chiar istorice, fără contribuții majore de referință dinspre teologie, trebuie subliniat faptul că își datorează poziția proeminentă de azi teologiei care i-a oferit scheletul justificativ de temelie pe care a fost, mai târziu, consolidat ca un falnic edificiu conceptual. Într-adevăr, primele argumente cât de cât coerente pentru toleranță au aparținut cadrului religios, din care au derivat, în timp, și argumentele seculare.

Prezentarea sumară a lucrării

Lucrarea conține trei părți principale care constituie trei pași majori ai demersului de evaluare teologică/sistematică și din perspectivă istorică a conceptului de toleranță.

Prima parte, a chestiunilor preliminare, este compusă din două capitole (1 și 2) care încearcă să așeze baza cercetării prezente. Capitolul întâi este un capitol dedicat definițiilor. Recunoscând dificultatea oferirii unei definiții complete cu acceptare universală, focalizarea va fi mai degrabă pe trasarea unui cadru definițional cu caracter interdisciplinar care să permită teologiei posibilitatea să relaționeze constructiv cu alte discipline pentru parcurgerea unui proces de definire cât mai complex/ complet cu putință. Capitolul a doilea încearcă o încadrare a conceptului în

cercetarea modernă. Aici suntem interesați să dobândim o imagine de ansamblu cât mai bună asupra felului cum este privită astăzi toleranța, atât din zona teologică, cât și din cea a filosofiei politice. Din zona filosofiei politice am selectat-o pe Susan Mendus ca pe un reprezentant al gândirii seculare de azi, pentru a avea câțiva termeni de comparație dintre perspectiva creștină și cea seculară asupra toleranței. Din zona teologică ne vom opri asupra lui D.A. Carson, teolog evanghelic american, care a scris extensiv pe tema relației dintre biserică și societate, respectiv pe tema subiectului nostru. Pentru că cercetarea de față este întreprinsă în spațiul românesc, am considerat că este potrivit să privim și la o perspectivă ortodoxă asupra toleranței; deoarece contribuția teologică românească la cercetarea subiectului este aproape inexistentă, ne vom opri asupra unei cărți cu autor anonim, dar foarte lăudată, care pretinde a reprezenta poziția ortodoxă cu privire la toleranță.

Partea a doua este și ea compusă din două capitole (3 și 4) care încearcă să urmărească prin istorie dezvoltarea conceptului de toleranță. Nu ne propunem o analiză amănunțită, ci suntem interesați de înțelegerea unor tendințe ale vremii și de locul teologiei în acele tendințe. De aceea vom selecta momente și personaje ale istoriei bisericii care sunt mai relevante pentru studiul nostru. Capitolul trei va face o incursiune de-a lungul antichității creștine și a Evului Mediu. În acest capitol vom observa atât contextul unei stări de intoleranță, cât și începuturi timide de atacare a subiectului din perspectivă teologică (dar într-un stil destul de nesistematizat). Ne vom opri asupra persecuției creștine din perioada de ilegalitate a bisericii și a pledoariei lui Tertulian pentru toleranță, după care vom zăbovi în dreptul lui Augustin de Hippo și a felului cum el a privit coerciția în perioada de așezare/ consolidare a ortodoxiei creștine. Vom oferi și o imagine de ansamblu a stării toleranței în context medieval, folosindu-ne schematic de opera lui Pierre Abelard. Capitolul patru urmărește începuturile formulărilor sistematice ale argumentelor pentru toleranță în perioada modernă. În linia selectă a celor care au netezit calea în tratarea subiectului îi avem (și îi abordăm aici) pe Thomas More, Sebastian Castellio și John Locke. Acest capitol urmărește argumentele folosite de cei amintiți mai sus și se încheie cu o prezentare în linii mari a situației actuale.

Partea a treia (rezervată capitolului 5) încearcă o așezare organizată a argumentului teologic pentru toleranță, în jurul a două puncte de reper: problema

adevărului și cheștiunea mântuirii. În jurul acestor două puncte majore este construit întregul capitol final care pune înțelegerea teologică a toleranței într-o relație organică cu ele. Posibilele raportări creștine la adevăr îl vor determina pe teolog să adopte diverse poziții față de *celălalt*. La fel și înțelegerea creștină a mântuirii celor din alte religii (prin Hristos sau nu neapărat) vor putea determina locul toleranței într-un anumit cadrul teologic. Din perspectivele prezentate în jurul ambelor puncte de reper, poziționarea în favoarea adevărului absolut, obiectiv și universal și a mântuirii doar prin Hristos creează premisele pentru intoleranță. E posibilă toleranța într-un astfel de aranjament epistemologic-soteriologic? Aceasta este o întrebare care va primi atenția cuvenită în interiorul acestui capitol. Finele lucrării va fi marcat de încercarea de a identifica (mai degrabă ca reflecție teologică, decât sub forma unor cercetări amănunțite) scheletul unui model teologic pentru toleranță care să fie ancorat în cele două puncte de reper ca în doi stâlpi de bază. Întreita referire la Hristos (întruparea și viața pământească, moartea pe cruce și învierea Sa) va constitui cadrul propus de înțelegere creștină a toleranței. Teza de față se încheie deschizând noi orizonturi de cercetare teologică și sugerând direcții practice pentru biserică, în ce privește misiunea sa și relația cu *celălalt*. Concluziile vor încerca să puncteze câteva aspecte de natură teologică și practică născute din evaluarea teologică a toleranței și așezarea sistematică a acesteia de pe parcursul prezentului studiu.

Bibliografie

- Abelard, Pierre, *Historia calamitatum*, în Radice Betty, ed., *The Letters of Abelard and Heloise*, Penguin Books, Harmondsworth, 1978.
- *Comentarii la Porfir*, Polirom, Iași, 2006.
 - *Dialog între un filosof, un iudeu și un creștin*, Polirom, Iași, 2008.
- Aleaz, K.P., 'Book Review: *Introducing Theology of Religion*, Paul Knitter', *Conversations in Religion & Theology*, 1: 1, 2003, pp. 33 – 54.
- Anderson, Walter Truett, ed., *The Truth about Truth. De-Confusing and Re-Constructing the Postmodern World*, Jeremy P. Tarcher/Penguin, New York, 1995.
- Allen, Diogenes, *Christian Belief in a Postmodern World. The Full Weakth of Conviction*, Westminster/John Knox Press, Louisville, 1989.
- Allen, Ronald J. et al., *Theology for Preaching. Authority, Truth and Knowledge of God in a Postmodern Ethos*, Abingdon Press, Nashville, 1997.
- Anderson, Walter Truett, ed., *The Truth about the Truth. De-confusing and Re-constructing the Postmodern World*, Jeremy P. Tarcher/Penguin, New York, 1995.
- Ando, Clifford, 'Pagan Apologetics and Christian Intolerance in the Ages of Themistius and Augustine', *Journal of Early Christian Studies*, 4: 2, 1996, pp. 171 – 207.
- Armstrong, A. H., 'The Way and the Ways', *Vigiliae Christianae*, 38: 1, 1984, pp. 1 – 17.
- Augustin, Sf., în Philip Schaff, *The Confessions and Letters of St. Augustine, with a Sketch of his Life and Work*, Christian Classics Ethereal Library, Grand Rapids, 1886.
- Ayers, Robert H., *Language, Logic, and Reason in the Church Fathers: A Study of Tertullian, Augustine, and Aquinas*, Georg Olms Verlag, Hildesheim, 1979.

- Barth, Karl, *Dogmatica Bisericii*, Editura Herald, București, 2008.
- Bauman, Zygmunt, *Postmodern Ethics*, Blackwell Publishin, Malden, 1993.
- Beach, Waldo, 'The Basis of Tolerance in a Democratic Society', *Ethics*, 57: 3, 1947, pp. 157 – 169.
- Beame, E.M., 'The Limits of Toleration in Sixteenth-century France', *Studia in the Renaissance*, vol. 13, 1966.
- Beatty, Kathen Murphy și Walter, Oliver, 'Religious Preference and Practice: Reevaluating Their Impact on Political Tolerance', *The Public Opinion Quarterly*, 42: 1, 1984, pp. 318 – 329.
- Behr, John, 'Social and Historical Setting', în Young, Frances et al., eds., *The Cambridge History of Early Christian Literature*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004.
- Bejczy, Istvan, 'Tolerantia: A Medieval Concept', *Journal of the History of Ideas*, 58: 3, 1997.
- Benjamin, Walter și Derrida Jacques, *Despre violență*, Idea Design & Print, Editură, Cluj, 2004.
- Berger, Peter L., *The Sacred Canopy: Elements of a Sociological Theory of Religion*, Doubleday, New York, 1967.
- Berlin, Isaiah, *Cinci eseuri despre libertate*, Humanitas, București, 2010.
- Besch, Thomas M., 'Diversity and the Limits of Liberal Toleration', în Ivison, Duncan, ed., *The Ashgate Research Companion to Multiculturalism*, Ashgate Publishing, 2010.
- Bettenson, H., *Documents of the Christian Church*, Oxford University Press, London, 1965.
- Bohman, James, 'Deliberative Toleration', *Political Theory*, 31: 6, 2003, pp. 757 – 779.
- Boswell, John, *Christianity, Social Tolerance, and Homosexuality. Gay People in Western Europe from the Beginning od the Christian Era to the Fourteenth Century*, The University of Chicago Press, Chicago, 1981.
- Bowersock, Glen Warren, et al., eds., *Interpreting Late Antiquity*, Harvard University Press, Cambridge, 2001.
- Bowersock, Glen Warren, *Martyrdom and Rome*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002.

- Bretherton, Luke, 'Tolerance, Education and Hospitality: A Theological Proposal', *Studies in Christian Ethics*, 17: 1, 2004, pp. 80 – 103.
- Brown, Colin, *Filozofia și credința creștină*, Editura Cartea Creștină, Oradea, 2000.
- Brown, Peter, *Religion and Society in the Age of Saint Augustine*, Faber and Faber, London, 1972.
- *The Making of Late Antiquity*, Harvard University Press, Cambridge, 1993.
 - *Authority and Sacred, Aspects of the Christianization of the Christian World*, Cambridge Univ. Press, Cambridge, 1995.
- Burzo, Dinu, *Revelație și relevanță. Mărturia creștină și provocările postmodernității*, Editura Risoprint, Cluj-Napoca, 2010.
- Byrne, Peter și Houlden, Leslie, eds., *Companion Encyclopedia of Theology*, Routledge, London, 1995.
- Cairns, Earle E., *Creștinismul de-a lungul secolelor. O istorie a bisericii creștine*, SMR, 1992.
- Carson, D. A., *The Gagging of God. Christianity Confronts Pluralism*, Zondervan, Grand Rapids, 1986.
- *Becoming Conversant with the Emerging Church. Understanding a Movement and Its Implications*, Zondervan, Grand Rapids, 2005.
 - *Christ and Culture Revisited*, William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Grand Rapids, 2008.
 - *The Intolerance of Tolerance*, William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Grand Rapids, 2012.
- Castiglione, Dario și McKinnon, Catriona, eds., *Toleration, Neutrality and Democracy*, Springer-Science+Business Media, Dordrechs, 2003.
- Chadwick, Henry, *The Early Church*, Penguin Books, Harmondsworth, 1981.
- *Augustine. A Very Short Introduction*, Oxford University Press, Oxford, 1986.
 - *Augustin*, Humanitas, București, 1998.
- Chaplin, Jonathan, 'Understanding Liberal Regimes of Tolerance', *Ethics in Brief*, 11: 6, 2007.
- Chappell, Vere, ed., *The Cambridge Companion to Locke*, Cambridge University Press, Cambridge, 1994.
- Chaves, Mark and Gorski, Philip S., 'Religious Pluralism and Religious Participation', *Annual Review of Sociology*, 27, 2001, pp. 261 – 281.

- Cheetham, David et al., eds., *Interreligious Hermeneutics in Pluralistic Europe. Between Texts and People*, Editions Rodopi, Amsterdam, 2011.
- Classen, Albrecht, 'Emergence of Tolerance. An Unsuspected Medieval Phenomenon. Studies on Wolfram von Eschenbach's *Willehalm*, Ulrich Etzenbach's *Wilhelm von Wenden*, and Johann von Würzburg's *Wilhelm von Österreich*', *Neophilologus*, 76, 1992, pp. 586 – 599.
- Coffey, John, *Persecution and Toleration in Protestant England 1558 – 1689*, Longman, London, 1999.
- Cohen, Andrew Jason, 'What Toleration Is', *Ethics*, 115: 1, 2004, pp. 68 – 95.
- Coleman, S.J. John A., 'Inter-Religious Dialogue: Urgent Challenge and Theological Land-Mine', *Australian eJournal of Theology*, 11: 1, 2008, accesat de pe http://aejt.com.au/2008/issue_11, 2014.
- Collins, Jeffrey R., 'Redeeming the Enlightenment: New Histories of Religious Toleration', *The Journal of Modern History*, 81: 3, 2009, pp. 603 – 636.
- Cornille, Catherine, 'Book Review: *Transformation by Integration: How Inter-Faith Encounter Changes Christianity* by Perry Schmidt-Leukel', *Modern Theology*, 27: 1, 2011, pp. 188 – 190.
- Craig, William Lane, 'Middle Knowledge and Christian Exclusivism', *Sophia*, 34: 1, 1995, pp. 120 – 139.
- 'Mântuirea incorectă politic', în Phillips, Timothy R. și Okholm, Dennis L., eds., *Apologtica creștină în lumea postmodernă*, Editura Cartea Creștină, Oradea, 2007.
- Creppell, Ingrid, 'Locke on Toleration: The Transformation of Constraint', *Political Theory*, 24: 2, 1996.
- 'Montaigne: The Embodiment of Identity as Grounds for Toleration', *Res Publica*, 7, 2001, pp. 247 – 271.
- Croitor, Vasilică, *Răscumpărarea memoriei. Cultul pentecostal în perioada comunistă*, Succeed Publishing, Medgidia, 2010.
- D'Autrecourt, Jean-Loup, 'Ce este toleranța', *Tribuna*, 179, 2010, pp. 16 – 28.
- D'Costa, Cavin, 'Karl Rahner's Anonymous Christian – A Reappraisal', *Modern Theology*, 1: 2, 1985, pp. 131 – 148.
- 'Orthodoxy and Religious Pluralism: A Response to Perry Schmidt-Leukel', *Modern Theology*, 24: 2, 2008, pp. 285 – 289.

- De Benoit, Alain, *On Being A Pagan*, ULTRA, Atlanta, 2004.
- De Ste. Croix, G.E.M., *Christian Persecution, Martirdom, and Orthodoxy*, Oxford University Press, Oxford, 2006.
- De Roover, Jakob și Balagangadhara, S. N., 'John Locke, Christian Liberty, and the Predicament of Liberal Toleration', *Political Theory*, 36, 2008, pp. 523 – 549.
- Dockery, David S., ed., *The Challenge of Postmodernism*, A Bridgepoint Book, Grand Rapids, 2001.
- Dorr, Gerard F., 'Principles of Pluralism?', *Studies: An Irish Quarterly Review*, 67: 265/266, 1978, pp. 14 – 27.
- Drake, H. A., 'Lambs into Lions: Explaining Early Christian Intolerance', *Past and Present*, 153, 1996.
- 'Intolerance, Religious Violence, and Political Legitimacy in Late Antiquity', *Journal of American Academy of Religion*, 79: 1, 2011
- Dunn, Geoorey D., *Tertullian*, Routledge, London, 2004.
- Eisenstein, Marie A., 'Rethinking the Relationship Between Religion and Political Toleration in the US', *Political Behaviour*, 28: 4, 2006, pp. 327 – 348.
- Erickson, Millard J., *The Evangelical Left. Encountering Postconservative Evangelical Theology*, Paternoster Press, Carlisle, 1998.
- *Truth or Consequences: the Promise & Perils of Postmodernism*, InterVarsity Press, Downers Grove, 2001.
 - *Postmodernizing the Faith. Evangelical Responses to the Challenge of Postmodernism*, Baker Books, Grand Rapids, 2002.
 - *The Postmodern World. Discerning the Times and the Spirit of Our Age*, Crossway Books, Wheaton, 2002.
 - et.al., eds., *Reclaiming the Center. Confronting Evangelical Accomodation in Postmodern Times*, Crossway Books, Wheaton, 2004.
- Eusebius, *The History of the Church*, Penguin Books, Harmondsworth, 1965.
- Ferguson, David, *Church, State and Civil Society*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004.
- Fletcher, Jeannine Hill, 'Rahner and Religious Diversity', în Marmion, Declan și Hines Mary E., eds., *The Cambridge Companion to Karl Rahner*, Cambridge University Press, Cambridge, 2005.

- Fonta, Ilie, *Libertatea Religioasă în Lumea Contemporană*, Institutul Român pentru Drepturile Omului, București, 1994.
- Ford, Franklin L., 'Dimensions of Toleration: Castelleo, Bodin, Mantaigne,' *Proceeding of the American Philosophical Society*, 116:2, 1972.
- Forst, Rainer, *Toleration in Conflict. Past and Present*, Cambridge University Press, Cambridge, 2013.
- Fox, Robin Lane, *Ragans and Christians*, Alfred A. Knopf, Inc., New York, 1986.
- Fredericks, James L., book review, 'Salvations: Truth and Difference in Religion by S. Mark Heim', *The Journal of Religion*, 77: 4, 1997, pp. 641 – 642.
- Frend, William Hugh Clifford, 'The Persecutions: some Links between Judaism and the Early Church', *The Journal of Ecclesiastical History*, 9, 1958.
- 'And I have other sheep – John 10: 16' in Rowan Williams ed., *The making of orthodoxy. Essays in honour of Henry Chadwick*, Cambridge University Press, Cambridge, 1989.
 - *Orthodoxy, Paganism and Dissent in the Early Christian Centuries*, Ashgate Publishing Limited, Adershot, 2002.
- Funkenstein, Amos, *Teologie și imaginația științifică din Evul Mediu până în secolul al XVII-lea*, Humanitas, București, 1998.
- Gaede, Stan D., *When Tolerance Is No Virtue. Political Corectness, Multiculturalism & the Future of Truth & Justice*, InterVarsity Press, Downers Grove, 1993.
- Galeotti, Anna Elisabetta, *Toleration as Recognition*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004.
- Garnsey, Peter, 'Religious Toleration in Classical Antiquity',]n Shields, W.J., ed., *Studies in Church History*, vol 21, *Persecution and Toleration*, Basil Blackwell, 1984.
- Gay, David A. și Ellison, Christopher G., 'Religious subcultures and political tolerance: do denominations still matter?', *Review of Religious Research*, 34: 4, 1993, pp. 311 – 332.
- Gibbon, Edward, *The Decline and Fall of the Roman Empire*, vol. I, The Modern Library, New York, 1995.
- Gillis, Chester, 'No Other Name? a Critical Survey of Christian Attitudes toward the World Religions by Paul F. Knitter', *The Journal of Religion*, 66: 3, pp. 347 – 348.

- Godman, Peter, *Paradoxes of Conscience in the High Middle Ages. Abelard, Heloise, and the Archpoet*, Cambridge University Press, Cambridge, 2009.
- Gopin, Marc, 'An Orthodox Embrace of Gentiles? Interfaith Tolerance in the Thought of S. D. Luzzato and E. Benamozegh', *Modern Judaism*, 18: 2, 1998, pp. 173 – 195.
- Gottlieb, Anthony, *Socrate, filozoful martir*, Editura Științifică, București, 2000.
- Gray, John, *Cele două fețe ale liberalismului*, Polirom, Iași, 2002.
- Greer, Robert C., *Mapping Postmodernism. A Survey of Christian Options*, InterVarsity Press, Downers Grove, 2003.
- Grenz, Stanley J., *A Primer on Postmodernism*, William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, 1996.
- 'Participating in What Frees: The Concept of Truth in the Postmodern Context', *Review and Expositor*, 100, 2003, pp. 687 – 693.
- Griffin, David Ray, *God & Religion in the Postmodern World. Essays in Postmodern Theology*, State University of New York Press, Albany, 1989.
- Groothuis, Douglas, *Truth Decay. Defending Christianity Against the Challenges of Postmodernism*, InterVarsity Press, Downers Grove, 2000.
- 'Postmodern Fallacies: A Response to Merold Westphal', *Christian Century*, 120, 2003, pp. 41 – 43.
 - 'Truth Defined and Defended' în Millard J. Erickson, et al., eds., *Reclaiming the Center: Confronting Evangelical Accommodation in Postmodern Times*, Crossway Books, Wheaton, 2004.
- Hașdeu, Bogdan Petriceicu, *Istoria toleranței religioase în România*, Editura Saeculum, București, 1992.
- Hauerwas, Stanley, 'The Church in a Divided World. The Interpretative Power of Christian Story', *Journal of Religious Ethics*, 8: 1, 1980, pp. 55 – 82.
- Heim, S. Mark, 'Salvations: A More Pluralistic Hypothesis', *Modern Theology*, 10: 4, 1994, pp. 341 – 360.
- Henley, John, 'The End of Tolerance', *Pacifica*, 13, 2000, pp. 25 – 48.
- Henry, Carl F. H., *Dumnezeu revelație și autoritate*, vol. 1, Cartea Creștină, Oradea, 1994.
- *Dumnezeu revelație și autoritate*, vol. 2, Cartea Creștină, Oradea, 1994.

- 'Postmodernism: The New Spectre?', în Dockery, David S., ed., *The Challenge of Postmodernism*, A Bridgepoint Book, Grand Rapids, 2001.
- Hick, John și Hebblethwaite, Brian, *Christianity and Other Religions. Selected Readings*, Oneworld, Oxford, 2001.
- Hick, John, 'Straightening the Record: Some Response to Critics', *Modern Theology*, 6: 2, 1990, pp. 188 – 195.
- *Faith and Knowledge*, The Macmillan Press Ltd., London, 1988.
 - 'A Response to Gerard Loughlin', *Modern Theology*, 7: 1, 1990, pp. 57 – 66.
 - 'The Possibility of Religious Pluralism: A Reply to Gavin d'Costa', *Religious Studies*, 33: 2, 1997, pp. 161 – 166.
 - 'The Latest Vatican Statements on Christianity and Other Religions', *New Blackfriars*, 79: 934, 1998, pp. 536 – 543.
 - 'A Response to Cardinal Ratzinger on Religious Pluralism', *Reviews in Religion & Theology*, 5: 1, 1998, pp. 7 – 9.
 - *Dialogues in the Philosophy of Religion*, Palgavre, New York, 2001.
 - 'Exclusivism versus pluralism in religion: a response to Kevin Meeker', *Religious Studies*, 42, 2006, pp. 207 – 212.
- Holton, Robert, 'Globalization's Cultural Consequences', *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 570, 2000.
- Horton, John și Mendus, Susan, eds., *John Locke: A Letter Concerning Toleration – In Focus*, Routledge, London, 1991.
- *Aspects of Toleration. Philosophical Studies*, Methuen, London, 1985.
- Hošek, Pavel, 'Interreligious Relations Today. Towards a Fourth Paradigm', <http://www.sekty.cz/www/stranky/studie/15.pdf>, 2005, accesat în 2014.
- Jakobsen, Janet R. și Pellegrini. Ann, *Love the Sin. Sexual Regulation and the Limits of Religious Tolerance*, New York University Press, New York, 2003.
- Jenkins, Michael, *Christianity, Tolerance and Pluralism. A Theological Engagement with Isaiah Berlin's Social Theory*, Routledge, London, 2004.
- Johnson, Kristen Deede, *theology, Political Theory, and Pluralism. Beyond Tolerance and Difference*, Cambridge University Press, Cambridge, 2007.
- Kautz, Steven, 'Liberalism ans the Idea of Toleration', *American Journal of Political Science*, 37: 2, 1993, pp. 610 – 632.

- Kaplan, Benjamin, J., *Divided by Faith. Religious Conflict and the Practice of Toleration in Early Modern Europe*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, 2007.
- Keller, Tim, *The reason for God. Belief in an Age of Skepticism*, Dutton, New York, 2008.
- Kenneson, Philip D., 'Nu există adevăr obiectiv, ceea ce este bine', în Timothy R. Phillips și Dennis L. Okholm, eds., *Apologetica creștină în lumea postmodernă*, Editura Cartea Creștină, Oradea, 2007, pp. 137 – 149.
- Keslay, John, 'Plurality, Pluralism and Comparative Ethics: A Review Essay', *The Journal of Religious Ethics*, 24: 2, 1996, pp. 403 – 428.
- Keul, István, *Early Modern Religious Communities in East-Central Europe. Ethnic Diversity, Denominational Plurality, and Corporative Politics in the Principality of Transylvania (1526 – 1691)*, Brill, Leiden, 2009.
- Knitter, Paul F., 'Islam and Christianity Siblings Rivalries and Sibling Possibilities', *CrossCurrents*, 59: 4, 2009, pp. 554 – 570.
- 'Social Work and Religious Diversity: Problems and Possibilities', *Journal of Religion & Spirituality in Social Work: Social Thought*, 29, 2010, pp. 256 – 270.
 - 'Doing Theology Interreligiously. Union and the Legacy of Paul Tillich', *CrossCurrents*, 61: 1, 2011, pp. 117 – 132.
- Laertios, Diogenes, *Despre viețile și doctrinele filozofilor*, Polirom, Iași, 1997.
- Lakeland, Paul, *Postmodernity. Christian Identity in a Fragmented Age*, Fortress Press, Minneapolis, 1997.
- Lamadrid, Lucas, 'Anonymous or Analogous Christians? Rahner and Von Balthasar on Naming the Non-Christians', *Modern Theology*, 11: 3, 1995, pp. 363 – 384.
- Langerak, Edward, 'Pluralism, Tolerance and Disagreement', *Rhetoric Society Quarterly*, 24: 1/2, 1994, pp. 95 – 106.
- Laursen, J. C., Nederman, C. J., eds, *Beyond the Persecuting Society. Religious Toleration before the Enlightenment*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1998.
- Lecler, Joseph, *Toleration and the Reformation*, Longmans, London, 1960.
- Levine, Alan, *Early Modern Scepticism and the Origins of Toleration*, Lexington Books, Lanham, 1999.

- Light, Aimée Upjohn, 'Book Review: *Only One Way? Three Christian Responses on the Uniqueness of Christ in a Religiously Plural World*, Gavin D'Costa, Paul Knitter and Daniel Strange', *Reviews in Religion & Theology*, 19: 4, 2012, pp. 436 – 439.
- Linzey, Andrew și Wexler, Peter, eds., *Fundamentalism and Tolerance. An Agenda for Theology and Society*, Bellew Publishing, London, 1991.
- Livingston, James C., 'Religious Pluralism and the Question of Religious Truth in Wilfred C. Smith', *JCRT*, 4: 3, 2003, pp. 58 – 65.
- Locke, John, *Two tracts on government*, în Philip Abrams, ed., Cambridge University Press, Cambridge, 1967.
- *A Letter Concerning Toleration and other Writings*, în Woersley, David, ed., Liberty Fund, Indianapolis, 2010.
- Lose, David J., *Confessing Jesus Christ. Preaching in a Postmodern World*, William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, 2003.
- Lorenzo, David J., 'Tradition and Prudence in Locke's Exceptions to Toleration', *American Journal of Political Science*, 47:2, 2003.
- MacMullen, Ramsay, *Christianizing the Roman Empire*, Yale University Press, New Haven, 1984.
- *Christianity and Paganism in the Fourth to Eighth Centuries*, Yale University Press, New Haven, 1997.
- Macquarrie, J., Childress, J., eds., *A New Dictionary of Christian Ethics*, SCM Press, London, 1986.
- Magliola, Robert, 'Book Review: *Without Buddha I Could Not Be a Christian*, by Paul F. Knitter', *Journal of the American Academy of Religion*, 78: 4, 2010, pp. 1215 – 1218.
- Marinides, Nicholar, 'Religious Tolertion in the *Apophthegmata Patrum*', *Journal of Early Christian Studies*, 20: 2, 2012, pp. 235 – 268.
- Marmion, Declan și Hines Mary E., eds., *The Cambridge Companion to Karl Rahner*, Cambridge University Press, Cambridge, 2005.
- Martirul, Iustin, *Dialogul cu iudeul Tryfon, X*, în *Apologeți de limbă greacă*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1997.

- Mayne, Michael, *To Trust and to Love. Sermons and Addresses*, Darton, Longman and Todd, London, 2010.
- McClure, Kirstie M., 'Difference, Diversity, and the Limits of Toleration', *Political Theory*, 18: 3, 1990, pp. 361 – 391.
- McDowell, Josh și Hostetler, Bob, *Noua toleanță. O nouă mișcare culturală amenință să ne spele creierele. Definitiv*, Editura Aqua Forte, Cluj-Napoca, 2005.
- McKnight, Cristopher, 'A little Toleration Please', *Journal of Medical Ethics*, 26, 2000, pp. 432 – 434.
- McRae, Kenneth D., 'The Plural Society and the Western Political Tradition' *Canadian Journal of Political Science / Revue canadienne de science politique*, 12: 4, 1979, pp. 675 – 688.
- Meir, Ephraim, 'Book Review: *Without Buddha I Could Not Be a Christian* by Knitter, Paul F.', *The Journal of Religion*, 93: 3, 2013, pp. 396 – 397.
- Mendus, Susan, 'Liberty and Authonomy', *Proceedings of the Aristotelian Society*, 87, 1986 – 1987.
- ed., *Justifying Toleration. Conceptual and Historical Perspectives*, Cambridge University Press, Cambridge, 1988.
 - și Edwardsi, David, ed., *On Toleration*, Clarendon Press, Oxford, 1987.
 - *Religious Toleration in an Age of Terrorism*, prelegeri susținute în august 2007, www.anu.edu.au/hrc/freilich/events/2007/mendus_lectures.php.
- Middleton, Richard J. și WALSH, Brian J., *Truth Is Stranger Than It Used to Be. Biblical Faith in a Postmodern Age*, InterVarsity Press, Downers Grove, 1995.
- Mill, John Stuart, *Despre libertate*, Humanitas, București, 2001.
- Mondak, Jeffery J. and Sanders, Mitchell S., 'The Complexity of Tolerance and Intolerance Judgements: A Response to Gibson', *Political Behaviour*, 27: 4, 2005, pp. 325 – 337.
- Montgomery, John Warwick, *Drepturile omului și demnitatea umană*, Editura Cartea Creștină, Oradea, 2004.
- Moore, Katharine, ed., *The Spirit of Tolerance*, Victor Gollancz Ltd, London, 1964.
- Morus, Thomas, *Utopia. Cartea de aur a lui Thomas Morus, pe cât de utilă, pe atât de plăcută, despre cea mai bună întocmire a statului și despre noua insulă Utopia*, Editura Mondero, București, 2003.

- Moyaert, Marianne, 'Recent developments in the Theology of Interreligious Dialogue: from Soteriological Openness to Hermeneutical Openness', *Modern Theology*, 28: 1, 2012, pp. 26 – 52.
- Murphy, Andrew R., 'Tolerance, Toleration and the Liberal Tradition', *Polity*, 29: 4, 1997, pp. 593 – 623.
- Nederman, Cary J., 'Tolerance and Community: A Medieval Communal Functionalist Argument for Religious Toleration', *The Journal of Politics*, 56: 4, 1994, pp. 901 – 918.
- *Worlds of Difference. European Discourses of Toleration, c. 1100-c. 1550*, The Pennsylvania State University Press, University Park, 2000.
- Neve, J.L., *A History of Christian Thought*, vol 2, The Muhlenberg Press, Philadelphia, 1946.
- Niebuhr, Gustav, *Beyond Tolerance. Searching for Interfaith Understanding in America*, Viking Penguin, New York, 2008.
- Niebuhr, Richard, *Christ and Culture*, HarperCollins Publishers, New York, 1951.
- Oberdiek, *Toleration: Between Forbearance and Acceptance*, Rowman & Littlefield Publishers, Lanham, 2001.
- Oden, Thomas C., *Requiem. A Lament in Three Movements*, Abingdon Press, Nashville, 1995.
- 'The Death of Modernity and Postmodern Evangelical Spirituality', în Dockery David S., ed., *The Challenge of Postmodernism*, A Bridgepoint Book, Grand Rapids, 2001.
- Okholm, Dennis L. și Phillips, Timothy R., eds., *Four Views on Salvation in a Pluralistic World*, Zondervan Publishing House, Grand Rapids, 1996.
- *Apologtica creștină în lumea postmodernă*, Editura Cartea Creștină, Oradea, 2007.
- Osborn, Eric, *Tertullian, First Theologian of the West*, Cambridge University Press, Cambridge, 1997.
- Owen, J. Judd, 'Locke's Case for Religious Toleration: Its Neglected Foundation in the *Essay Concerning Human Understanding*', *The Journal of Politics*, 69: 1, 2007, pp. 156 – 168.
- Palmer, D. Vincent, 'Book Review: *The Gagging of God* by D.A. Carson', *Binah*, 2, 1997.

- Pekarske, Daniel T., *Abstracts of Karl Rahner's Theological Investigations 1 – 23*, Marquette University Press, Milwaukee, 2002.
- Pelikan, Jaroslav, *Tradiția creștină. O istorie a dezvoltării doctrine. Vol. 5: Doctrina creștină și cultura modernă (de la 1700)*, Polirom, Iași, 2008.
- Peters, Ted, 'Re-Framing the Question: How Can We Construct a Theology of Religions', *Dialog: A Journal of Theology*, 46: 4, 2007, pp. 322 – 334.
- Phillips, Gary, 'Religious Pluralism in a Postmodern World', în Dockery, David S., ed., *The Challenge of Postmodernism*, A Bridgepoint Book, Grand Rapids, 2001.
- Pilaro, Daniel Franklin, 'Interreligious Dialogue: Paradigms of Theological Interpretation', <http://www.vindialogue.org/interreligious-dialogue-paradigms-of-theological-interpretation/>, accesat în 2014.
- Pleșu, Andrei, *Toleranța și intolerabilul*, Editura LiterNet, 2005.
- Pliny, the Younger, în Rieu, E.V., ed., *The Letters of the Younger Pliny*, Penguin Books, Harmondsworth, 1963.
- Pop, Paraschiva, *Regresia Moralei*, Cartea Creștină, Oradea, 2003.
- Quinn, Philip L., 'Religious Diversity and Religious Toleration', *International Journal for Philosophy of Religion*, 50: 1/3, 2001, pp. 57 – 80.
- Race, *Christians and Religious Pluralism: Patterns in the Christian Theology of Religions*, Orbis Books, New York, 1982.
- Ratzinger, J. (Papa Benedict al XVI-lea), *Truth and Tolerance. Christian Belief and World Religions*, Ignatius Press, San Francisco, 2003.
- Richards, David A. J., 'Toleration and Free Speech', *Philosophy and Public Affairs*, 17: 4, 1988, pp. 323 – 336.
- Riggs, John W., *Postmodern Christianity. Doing Theology in the Contemporary World*, Trinity Press International, Harrisburg, 2003.
- Ritchie, E., 'The Toleration of Error', *International Journal of Ethics*, 14: 2, 1904, pp. 161 – 171.
- Rorty, Richard și Vattimo, Gianni, *Viitorul religiei. Solidaritate, caitate, ironie*, Paralela 45, Pitești, 2008.
- Rotaru, Ioan-Gheorghe, 'The Principle of Religious Freedom in Terms of the Transylvanian Legislative Assemblies Decisions from the XVI Century', *European Journal of Science and Theology*, 9: 5, 2013, pp. 11 – 21.

- Sarot, Marcel, 'Review of the book *Salvations: Truth and difference in religion*, S.M. Heim', *Exchange*, 26: 2, 1997, p. 205.
- Scanlon, T. M., *The Difficulty of Tolerance*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003.
- Schmidt-Leukel, Perry, 'On Claimed "Orthodoxy", Quibblings with Words, and Some Serious Implications: A Comment on the Tilley-D'Costa Debate about Religious Pluralism', *Modern Theology*, 24: 2, 2008, pp. 271 – 284.
- 'Orthodoxy and Religious Pluralism: A Rejoinder', *Modern Theology*, 24: 2, 2008, pp. 293 – 297.
 - 'Tolerance and Appreciation', *Current Dialogue*, 46, 2005, www.wcc-coe.org/wcc/what/interreligious/cd46-05.html, accesat în 2014.
- Schwartz, Andrew, 'Epistemic Justification and Religious Truth Claims: Heim's More Pluralistic Hypothesis', *CJR*, 1:1, pp. 54 – 69.
- Schwartzman, Micah, 'The Relevance of Locke's Religious Arguments for Toleration', *Political Theory*, 33:5, 2005.
- Sheils, W. J., ed., *Persecution and Toleration*, STUDIES IN CHURCH HISTORY, Basil Blackwell, 1984.
- Smith, R. Scott, *Truth and the New Kind of Christian. The Emerging Effects of Postmodernism in the Church*, Crossway Books, Wheaton, 2005,
- Smith, Steven D., 'The Restoration of Tolerance' *California Law Review*, 78: 2, 1990, pp. 305 – 356.
- Smith, Tara, 'Tolerance & Forgiveness: Virtus or Vices?', *Journal of Applied Philosophy*, 14: 1, 1997, pp. 31 – 41.
- Southern, Richard W., *Western Society and the Church in the Middle Ages*, Penguin Books, London, 1990.
- Stanton, Graham N. și Stroumsa, Guy, eds, *Tolerance and Intolerance in Early Judaism and Christianity*, Cambridge University Press, Cambridge, 1998.
- Stetson, Brad și Conti, Joseph G., *The Truth about Tolerance. Pluralism, Diversity and the Cultural Wars*, InterVarsity Press, Downers Grove, 2005.
- Stroumsa, Guy, 'Tertullian on Idolatry and the Limits of Tolerance', în Stanton, Graham N. și Stroumsa, Guy, eds, *Tolerance and Intolerance in Early Judaism and Christianity*, Cambridge University Press, Cambridge, 1998.

- Stump, Eleonore și Kretzmann, Norman, eds., *The Cambridge Companion to Augustine*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006.
- Sweeney, Eileen C., 'Abelard's *Historia Calamitatum* and Letters: Self as Search and Struggle', *Poetics Today*, 28: 2, 2007, pp. 303 – 336.
- Şahin, Bican, *Toleration. The Liberal Virtue*, Lexington Books, Lanham, 2010.
- Tacitus, Cornelius, *Anale*, Humanitas, Bucureşti, 1995.
- Tarcov, Nathan, 'John Locke and the Foundations of Toleration', în Alan Levine, *Early Modern Skepticism and the Origins of Toleration*, Lexington Books, Lanham, 1999.
- Tat, Alin, *Augustin, Dumnezeu și filosofia*, Argonaut, Cluj-Napoca, 2006.
- Thomassen, Lasse, 'The inclusion of others? Habermas and the paradox of tolerance', *Political Theory*, 34: 4, 2006, pp. 439 – 462.
- Tillich, Paul, *Systematic Theology*, The University of Chicago Press, 1967.
- Tinder, Glenn, 'In Defense of Pure Tolerance', *Polity*, 6: 4, 1974, pp. 446 – 468.
- Tobler, Stefan, 'Postmodernismul, urmare a modernismului – poziția creștinismului într-o lume a pluralizării', *Pleroma*, 9: 3, 2007, pp. 19 – 32.
- Toulmin, Stephen E., *The Uses of Argument*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003.
- Țon, Iosif, *Confruntări*, Cartea Creștină, Oradea, 1999.
- Van der Burg, Wibren, 'Beliefs, Persons and Practices: Beyond Tolerance', *Ethical Theory and Moral Practice*, 1: 2, 1998, pp. 227 – 254.
- Vanhoozer, Kevin J., ed., *The Cambridge Companion to Postmodern Theology*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003.
- Velimirovici, Nicolae Sf., *Învățăături despre bine și rău*, Editura Sofia, București 1999.
- Vernon, R., LaSelva, S.V., 'Justifying Tolerance', *Canadian Journal of Political Science*, 17: 1, 1984.
- Vlas, Natalia, *Globalizarea și religia la începutul secolului XXI*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2008.
- Volf, Miroslav, *Excludere și îmbrățișare. O explorare teologică a identității, a alterității și a reconcilierii*, Casa Cărții, Oradea, 2014.
- Voltaire, *Tratat despre toleranță*, Antet, Filipeștii de Târg.

- Von Stuckrad, Kicku, ed., *The Brill Dictionary of Religion*, vol. IV, Brill, Leiden, 2006.
- Walker, Wolliston, *A Hisstory of the Christian Church*, Charles Scribnre's Sons, New York, 1959.
- Walsham, Alexandra, *Charitable Hatred. Tolerance and Intolerance in England, 1500 – 1700*, Manchester University Press, Manchester, 2006.
- Walzer, Michael, *On Toleration*, Yale University Press, New Haven, 1997.
- Ward, Graham, ed., *The Blackwell Companion to Postmodern Theology*, Blackwell Publishing, Malden, 2005.
- Ward, Keith, *Religion and Revelation : A Theology of Revelation in the World's Religions*, Oxford University Press, Oxford, 1994.
- *What the Bible Really Teaches. A Challenge for Fundamentalism*, SPCK, London, 2004.
 - *Re-Thinking Christianity*, Oneworld, Oxford, 2007.
- Ward, Lee, 'Locke on Toleration and Inclusion', *Ratio Juris*, 21: 4, 2008, pp. 518 – 540.
- Webb, Joseph M., *Preaching and the Challenge of Pluralism*, Chalice Press, St. Louis, 1998.
- Webber, Robert E., *Ancient-Future Church. Rethinking Evangelicalism for a Postmodern World*, Baker Books, Grand Rapids, 1999.
- Weeks, Ruth Mary, 'Teaching Tolerance through Literature', *The English Journal*, 35: 8, 1946, pp. 425 – 432.
- Wells, David F., *Above All Earthly Pow'rs. Christ in a Postmodern World*, William B. Eerdmans Publishing Comppany, Grand Rapids, 2005.
- White, James Emery, 'Evangelism in a Postmodern World', în Dockery, David S., ed., *The Challenge of Postmodernism*, A Bridgepoint Book, Grand Rapids, 2001.
- Williams, Melissa S., și Waldon, Jeremy, eds., *Toleration and its Limits*, New York University Press, New York and London, 2008.
- Williams, Rowan, ed., *The Making of Orthodoxy. Essays in Honour of Henry Chadwick*, Cambridge University Press, Cambridge, 1989.
- Wolf, Robert Paul et al., *A Critique of Pure Tolerance*, Beacon Press, Boston, 1969.

- Wong, Cheong Sau Norman, 'Karl Rahner's Concept of the 'Anonymous Christian'. An Inclusivist View of Religions', *Church & Society*, 4: 1, 2001, pp. 23 – 39.
- Young, Frances, Ayres, Lewis și Louth, Andrew, eds., *The Cambridge History of Early Christian Literature*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004
- Zagorin, Perez, *How the Idea of Religious Toleration Came to the West*, Princeton University Press, Princeton, 2003.
- Zizek, Slavoj, 'Tolerance as an Ideological Category', *Critical Inquiry*, 34: 4, 2008, pp. 660 – 682.
- Zizioulas, Ioannis, *Ființa eclesială*, Editura Bizantină, București, 1996.
- *** *Biblia*, versiunea Dumitru Cornilescu, revizuită ortografic, ediția a III-a, Societatea Biblică din România, Oradea, 2009.
- *** *Catehismul Bisericii Catolice*, Arhiepiscopia Romano-Catolică de București, București, 1993.
- *** *DEX*, Univers Enciclopedic, București, 1996.
- *** 'Measuring Globalization', *Foreign Policy*, Nr. 122, 2001, p. 56.
- *** „Zeul toleranței” și descreștinarea creștinismului. O perspectivă ortodoxă, Editura Christiana, București, 2009.
- *** *The Oxford Compact English Dictionary*, Oxford University Press, 1996.